

του πνευματικοῦ βίου, σὺν τῷ χρόνῳ ἀπεκάλυψεν ὅτι καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ συμβαίνει πρόοδος ἀπὸ ἀρχικῆς τινὸς καταστάσεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς πλήρους πνευματικῆς ὀριμάνσεως. Ἄν δ' ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν συμβαίνει συμφώνως πρὸς ὀρισμένους νόμους, ὅπως ἡ μορφολογία καὶ ἡ βιολογία παραδέχονται, ταῦτα δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ δὲν βαδίζει κατ' ὀρισμένα στάδια, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ὠφέλησε τὴν ψυχολογίαν ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἔννοια περὶ συστάσεως καὶ ὕψους τῆς ψυχῆς, εἴτε ὡς οὐσίας, εἴτε ὡς ἐνεργείας κλπ. παραμερισθεῖσα, ἀπήλλαξε τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ ἀγόνους μεταφυσικὰς θεωρίας καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως, συντελέσασα οὕτω εἰς τὸ νὰ καταστῇ ἡ ψυχολογία θετικὴ περιγραφικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἐπιστήμη βοηθοῦσα ἄλλας ἐπιστήμας σπουδαίως καὶ ἐξυπηρετοῦσα τὸν βίον, ὅπως καὶ ἡ φυσικὴ, ἀφ' ὅτου ἔπαυσε νὰ ἀσχολῆται εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὸν ὀρισμὸν τῆς ὕλης ὡς οὐσίας. Διὰ τῆς ἐπίδρασεως τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔλαβεν ἡ ψυχολογία τὴν μορφήν ψυχοφυσικῆς καὶ ψυχοφυσιολογίας, ἀνευ ὑποθέσεων ἀδιαιρέτων καὶ ἐπιστημονικῶς χωρούσης εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως. Διὰ τῆς τοιαύτης δὲ τροπῆς αὐτῆς ἀκόμη ἡ ψυχολογία ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαγνώσῃ καὶ τὰς ἐκ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἑλλείψεις καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὸν ἰδιότροπον καὶ ἰδιότυπον πνευματικὸν παράγοντα, ὅστις εἰς πᾶν βῆμα παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ προκαλεῖ ἀντιθέτους κατὰ κατευθύνσεις ψυχολογικὰς θεωρίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν ἀρχίζει νὰ καλλιεργῆται νεώτερός τις πραγματισμὸς ἢ ρεαλισμὸς εἰς ὃν ἔφερε καὶ ἡ ἐξέλιξις καὶ τῶν ἄλλων κατευθύνσεων ὡς θὰ ἴδωμεν.

33. Ἡ νεωτέρα ἐμπειρικὴ ψυχολογία.

α'. Ἡ μετὰ τὸν Herbart ψυχολογία τῶν Ἑρβαρτιανῶν.

Ἡ ψυχολογία τοῦ Ἑρβάρτου, λόγῳ τῆς συστηματικότητος αὐτῆς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς, ἐκαλλιεργήθη τόσον παρὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ὅσον καὶ ὑπὸ ἄλλων παιδαγωγῶν καὶ φιλοσόφων μέχρι σχεδὸν τῶν σημερινῶν χρόνων. Καὶ ναί μὲν ἡ Ἑρβαρτιανὴ σχολὴ δὲν ἐφρόντισε νὰ περισώσῃ ὡς δόγμα τὰς θεωρίας τοῦ Her-

hart, διότι προσπαθῆσε νὰ ἄρῃ τὰ χείσματα καὶ τὰς ἀντιφάσεις καὶ νὰ συγχρονίσῃ τὴν ψυχολογίαν πρὸς τὰ νεότερα πορίσματα ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κλπ. ἔμεινε ὁμοῦ πιστὴ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν παραστάσεων καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ψυχικοῦ βίου χρησιμοποιήσασα καταλλήλως καὶ ὅσα ἡ φυσικολογία καὶ ἡ ψυχολογία ἔφερον εἰς φῶς, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ὑπὸ δύο κατευθύνσεις φροντίζουσιν οἱ μαθηταὶ τοῦ Herbart νὰ ἄρῳσιν ἐκ τοῦ μέσου τὰς ἐν τῷ συστήματι τοῦ διδασκάλου τῶν προκωψίστας ἀντιφάσεις καὶ τὰ λογικὰ χείσματα: Ἡ μία κατευθύνσις προσπαθεῖ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τὴν Μεταφυσικὴν, ἀφίνουσα κατὰ μέρος τὴν σκοτεινὴν περὶ ὑπάρξεως καὶ οὐσίας ψυχῆς θεωρίαν. Ἡ ἑτέρα, ἀρῆκε κατὰ μέρος τὸν μαθηματικὸν ὑπολογισμὸν, ἢ ἐπιδόνησε νὰ τὸν βελτιώσῃ καὶ τὸν τελειοποιήσῃ, ὥστε νὰ συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν παρατήρησιν. Ἀμφότεραι αἱ κατευθύνσεις ὁμοῦ ἀπέτελεσαν τὴν ἵασιν πρὸς τὸ νὰ θέσωσι τὴν ἐμπειρίαν ὡς βῆσιν τῆς ψυχολογίας, διὰ τοῦτο δὲ ἡ μετὰ τὸν Herbart ψυχολογία τῶν Ἑρβαρτιανῶν δὲν ἀποτελεῖ, εἰμὴ παραλλαγὴν τινα τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἐν γένει.

Ὁ Mor. Wilh. Drobisch (1802—1896) εἰς τῶν σπουδαιότερων ὁπαδῶν τοῦ Herbart, ἐπὶ 70 ἔτη περίπου διδάξας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας τὴν ἑρβαρτιανὴν φιλοσοφίαν, διὰ τῆς ἐμπειρωθῆς αὐτοῦ ψυχολογίας (Empirische Psychologie—Leipzig 1842) σημειώνει τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν τοῦ ἑρβαρτιανοῦ συστήματος προσπαθῶν νὰ χωρίσῃ ὄχι μόνον τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα ἀπὸ τὰ ἐμπειρικά, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν (μαθηματικὴν) ψυχολογίαν, ἀπὸ τὴν ἀπλῶς προπαιδευτικὴν, ἢ περιγραφικὴν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐμβαδύει εἰς τὰ γυγονότα του ψυχικοῦ βίου καὶ δι' ἄκριβῶν παρατηρήσεων, διακρίσεων, συγκρίσεων καὶ συνδέσεων συγκροτεῖ ὁλόκληρον σύστημα ἐμπειρικῆς ψυχολογίας, χαρακτηριζόμενον διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐσωτερικῶν μεταβολῶν καὶ ἀλλοιώσεων τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς ταῦτα τῶν ψυχικῶν δυνάμεων: διανοήσεως, συναισθημάτων, ἐπιθυμιῶν καὶ βουλήσεως. Ἡ περιγραφὴ αὕτη ὁμοῦ στηρίζεται πάντοτε εἰς τὰς παραστάσεις καὶ τὴν κίνησιν αὐτῶν κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐπισκοπίσεως καὶ ἀναπλάσεως. Αἱ ἀντιλήψεις σχηματίζονται, κατ' αὐτόν, ἐκ τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀποτελοῦσι τὰς πρώτας παραστάσεις. Ἐκ τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῆς συνδέσεως τούτων σχηματίζονται αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀκαθόριστοι γενικαὶ σειραὶ παραστάσεων. Αἱ παραστάσεις ἀποτελοῦσαι τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς κολύσεως

καὶ τῆς μηχανικῆς αὐτῶν σχέσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ ἀλλαγὴν τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, ὁπότε προκύπτει ἀνάπλασις προηγουμένων καὶ ἀφομοιώσις ἢ σύνδεσις καὶ συμπλήρωσις παλαιῶν παραστάσεων ὑπὸ νέων, ἢ νέων ὑπὸ παλαιῶν. Διὰ τῆς ἀφομοιώσεως καὶ συνδέσεως τῆς ἀντιλήψεως πρὸς προηγουμένας σειρὰς παραστάσεων ἐρμηνεύει τὴν πρόσληψιν (apperception) μὴ ἀποδίδων εἰς αὐτὴν μεγαλειότητα σημασίαν, ἀλλὰ θεωρῶν αὐτὴν ἀπλῶς φαινόμενον ἀλληλεπίδρασεως τῶν παραστάσεων. Ἡ ἐσωτερικὴ αἴσθησις (συνείδησις) δὲν εἶναι, παρὰ φαινόμενον ἐπίσης προκύπτον ἐκ τῆς ἀναπλάσεως καὶ ἐπ' ἀνόδου παραστάσεως εἰς τὴν φωτεινὴν συνείδησιν, ἐφ' ὅσον μάλιστα πᾶσα παράστασις φέρει εἰς τὴν φωτεινὴν συνείδησιν ὅχι μίαν ἀπλῶς ὁμοίαν ἢ ἀντίθετον παράστασιν ἢ σειρὰν, ἀλλ' ὁλόκληρον σύνολον προηγηθεισῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι παριστάνουσι τὸ Ἐγὼ καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ἐγωϊσμός κατὰ τὸν Drobisch δὲν εἶναι παρὰ ἡ τάσις τῶν παραστάσεων πρὸς ἀλληλεπίδρασιν καὶ ἡ παράστασις τῆς τοιαύτης τάσεως. Ὅπως καὶ ὁ Herbart, εἰς τὴν ἑτάσιν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Drobisch καὶ τὰ συναισθήματα, τὰς δρμάς καὶ τὰ πάθη.

Τὰς ἐπιθυμίας ἐρμηνεύει ὡς ἐπ' ἀνόδον παραστάσεως εἰς τὴν φωτεινὴν συνείδησιν μετ' ἐμποδίων καὶ τῇ βοήθειᾳ συνδεδεμένων παραστάσεων, τὴν δ' ἀποφυγὴν, φόβον καὶ ἀπέχθειαν, ἐξηγεῖ ὡς πίεσιν καὶ κώλυσιν παραστάσεως ἐπίσης συνδεδεμένης μετ' ἄλλων, καὶ ἐπανερχομένης εἰς τὴν συνείδησιν τῇ βοήθειᾳ ἐτέρων ἰσχυρῶν παραστάσεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐρμηνεύει καὶ τὴν βούλησιν καὶ πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Τὰς θεωρίας τοῦ Drobisch ἠκολούθησαν καὶ ὁ Drbal καὶ ὁ Lindner (1828—1887), οὗτινος ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ὅπως ὁ Drobisch ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν τοῦ Herbart καταλήγει εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀναγνωρίζων ὡς θεμελιώδεις λειτουργίας καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς τὴν σύνδεσιν καὶ τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων, οὕτω καὶ οἱ ἄλλοι ἐρβαρτιανοὶ ἀνασκευάζουσι καὶ μεταπλάττουσι τὰς θεωρίας τοῦ Herbart. Ὁ W. Volkman (1822—1877) ὀρίζει τὴν ψυχολογίαν ὡς ἐπιστήμην ἔχουσαν ὑπ' ὅψιν «τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν νόμων τοῦ παραστατικοῦ βίου καὶ κατὰ διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐξ ἐμπειρίας δεδομένων παραστάσεων καὶ ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς θεωρίας προκυπτουσῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν». Οὕτω φρονεῖ ὅτι δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἐξέλξιν εἰς τὰς ἀντιλήψεις περὶ

τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἡ ψυχὴ καὶ κατὰ τὸν Volk-mann εἶναι ἀπλοῦς φορεὺς τῶν περιστασίσεων λαμβανομένη ἐν σχέσει καὶ ἀλληλεπιδράσει πρὸς ἕτερα ἀπλά ὄντα.

Ὁ Th. Waitz (1821—1884) ἀπορρίπτει τὴν μαθηματικὴν μέθοδον ἐρμηνείας τοῦ Herbart, καὶ περιοριζόμενος εἰς τὴν ἐμπειρικὴν παρατήρησιν ἀναγνωρίζει τὴν ψυχολογίαν ὡς βίαν τῆς φιλοσοφίας, ἣ ὅποια, κατ' αὐτόν, πρέπει νὰ στηρίζηται εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐμπειρικῶς νὰ καλλιεργηται. Ἀντικείμενον ταύτης θεωρεῖ τὴν ἔρευναν καὶ παραστάσιν τῆς πορείας τῆς ἐξέλιξεως, τὴν ὁποίαν ἡ περὶ κόσμον ἀντίληψις τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου ἀκολουθεῖ καὶ ὁφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ. Εἰς τοῦτο ὅμως βοηθεῖ αὐτὴν ἡ ψυχολογία πρωτίστως. Ἡ ψυχολογία κατὰ τὸν Th. Waitz εἶναι φυσικὴ τις ἐπιστήμη ἀσχολουμένη, ὅπως καὶ ἡ τελειότης, ὅχι εἰς ἀτομικὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα καθ' ἑαυτά, ἀλλ' εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν γενικῶν φαινομένων ἐπὶ τῇ βίῳ γενικῶν νόμων. Ἀναχωροῦσα ἐξ ὁρισμένων ὑποθέσεων, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζει ὡς πραγματικὰς, ὁφείλει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν παριστώσα τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὡς ἐν συνεχείᾳ καὶ σχέσει διατελοῦν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἀτομικά, ἔπεται ὅτι ἡ ψυχολογία πρέπει νὰ περιλάβῃ τὸσον τὰ κατὰ τὸν ἀτομικὸν ψυχικὸν βίον, ὅσον καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν, τὴν ἐκδηλωσμένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐξελισσομένην. Νῦξιν πρὸς τοιαύτην ἐπέκτασιν τῆς ψυχολογίας δίδει βεβαίως καὶ αὐτὸς ὁ Herbart μὴ περιορίζων τὴν ψυχολογίαν εἰς τὸν ἀτομικὸν μόνον βίον. Ἡ ἀνάπτυξις ὅμως τῆς ἰδέας ταύτης γίνεται διὰ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Waitz ἐπιχειρεῖ νὰ συγγράψῃ ψυχολογίαν τῶν λαῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνθρωπολογία τῶν φυσικῶς ζώντων λαῶν» (Anthropologie der Naturvölker), ἣ ὁποία προώρισται, κατ' αὐτόν, νὰ ἀποτελέσῃ τὴν γέφυραν μεταξὺ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ Ἀνθρωπολογία αὕτη τοῦ Th. Waitz δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐθνολογικὴν περιγραφὴν, ἀλλ' εἰς τὴν ἔρευναν καὶ περιγραφὴν τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως καὶ ζωῆς τῶν πρωτογόνων λαῶν, οὓς θεωρεῖ ὁμοίους καθ' ὅλα πρὸς τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον καὶ δὲν ἀναγνωρίζει διαφορὰς αὐτῶν κατὰ γένη καὶ φυλάς, ἀλλὰ κατὰ γεωγραφικὰς καὶ κλιματολογικὰς συνθήκας. Ὡς πρὸς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀτόμου ἀπορρίπτει μετὰ τῆς μαθηματικῆς μεθόδου ἐρμηνείας τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τὴν περὶ κωλύσεων καὶ αὐτοσυντηρησίας θεωρίαν τοῦ Herbart, ἀναγνωρίζων ὡς ἴδιον φαινόμενον τὰς παραστάσεις καὶ τὴν διὰ τούτων ἀλλαγὴν καταστάσεων ἐν τῇ ψυχῇ. Ἐκ-

τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων ἐρμηνεύει τὴν συνείδησιν καὶ αὐτοσυνειδησίαν. Βάσιν ὅμως τῶν συνδέσεων, ὅσον καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας θεωρεῖ τὴν ἐκ τῶν παραστάσεων προκαλουμένην τάσιν, τὴν βούλησιν.

Ὁ Ludw. Strümpell (1812—1899) εἰς τῶν σπουδαιότερων Ἑρβαρτιανῶν φιλοσόφων, ὡς πρὸς τὴν ψυχολογίαν ἀναγνωρίζει πλὴν τῶν ψυχοφυσικῶν καὶ ψυχικῶν μηχανικῶν σχέσεων καὶ ἑτέρας ἐλευθέρως ἐκδηλουμένας ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ δυνάμεις. Τέσσαρας νόμους τῆς ψυχομηχανικῆς αἰτιότητος ἀναγνωρίζει 1) τὸν νόμον ἔμμονῆς, 2) τὸν τῆς ἀκολουθίας καὶ συνοχῆς, καθ' ὃν ἡ πραγματικὴ ἐνότης καὶ ἀπλότης τῆς ψυχῆς ὡς τοιαύτης, ἀποτελοῦσι τὴν αἰτίαν τῶν σχέσεων καὶ συνδέσεων τῶν καταστάσεων, ἤτοι τῶν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων, διαδοχικῶς καὶ κατὰ συνέχειαν. 3) Τὸν νόμον ἀποκλείσεως, καθ' ὃν πᾶσα ἐνέργεια παραστάσεως ἀποκλείει πᾶσιν ἄλλην καὶ διάφορον. 4) τὸν νόμον τοῦ σχηματισμοῦ σειρῶν παραστάσεων. Αἱ ἐλευθέρως ἐνεργοῦσαι δυνάμεις δὲν ἐμφανίζονται ἀπλῶς εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, τὸ ἀδιάφορον, ἀλλ' εἰς τὸ προκαλοῦν τάσεις καὶ ἐνέργειαν βουλήσεως, ὁπότε πρόκειται περὶ παραστάσεων κατ' ἀξίαν καὶ σκοπίμως συνδεομένων καὶ ἐπιδρωσῶν. Τὰ συναισθήματα καὶ ὁ σχηματισμὸς αὐτῶν, κατὰ τὸν Strümpell, ἀποτελοῦσι τοιαύτας ἐλευθέρως (μὴ μηχανικῶς) συνδέσεις παραστάσεων καὶ δυνάμεις, ὅπως καὶ ἡ λογικὴ συσχέτισις, ἡ αἰσθητικὴ κρίσις καὶ ἀντίληψις, ἡ δύναμις τοῦ συνειδέσθαι καὶ τῆς αὐτοκαθοριστοῦσιν συνειδήσεως. Διὰ τούτων ὁ Strümpell ἀπέδειξε τὸ ἀδύνατον τῆς ἐρμηνείας τῶν συναισθημάτων, διανοήσεως, συνειδήσεως κλπ. μηχανικῶς. Ἐνῶ δὲ τὸν μηχανισμὸν τῶν παραστάσεων ἀναφέρει καὶ ἐφαρμόζει εἰς στοιχειώδη φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἀναγνωρίζει τὸ ἀνεφάρμοστον τούτου εἰς τὰς ἀνωτέρας καὶ συνθετωτέρας λειτουργίας τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου. Λαμβάνει λοιπὸν ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτους αἰτίας ὡς βάσιν, μὴ ἀποδεικνύων ἢ ἐρμηνεύων ταύτας, ἀλλ' ἀφίνων νὰ ἐννοηθῶσιν ὡς ιδιότητες τῆς ψυχῆς. Τὰ συναισθήματα καὶ αἱ τάσεις ἀποτελοῦσι τὸ τρωτὸν σημεῖον, καθ' ὅσον ἡ συνοδεύουσα τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς παραστάσεις εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκεια, ἀδύνατον νὰ ἐρμηνευθῶσι μηχανικῶς καὶ νὰ ἀποδειχθῶσι μαθηματικῶς. Καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀσχολεῖται καὶ ἕτερος Ἑρβαρτιανός, ὁ Jos. W. Nahlowsky. Κατ' αὐτὸν (Das Gefühlsleben Leipzig 1862—1884—τρίτη ἐκδ. 1907) συναισθημα καὶ τάσις εἶναι μόνον ἰδιαιτέρας τροπαὶ λαμβάνουσαι χώραν κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν παραστάσεων εἰς τὴν συνείδησιν. «Τὸ συναισθημα εἶναι τὸ ἀμέσον ἀπο-

τέλεσμα τῶν κωλύσεων ἢ τῆς ἐλευθέρας ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων» ἢ «ἡ ἄμεσος συνειδήσις τῆς στιγμιαίας ἀναπτύξεως ἢ περιορισμοῦ τῆς ἰδίας ψυχικῆς ἐνεργείας». Ὡς τοιοῦτον, τὸ συναίσθημα εἶναι πάντοτε κατάστασις τις συνοδεύουσα τὰς παραστάσεις καὶ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν, καὶ προκύπτουσα ἐκ συνθέσεως καὶ συνδέσεως τῶν παραστάσεων. Τὰ συναίσθηματα λοιπὸν εἶναι ἢ ἀπλᾶ ἢ σύνθετα καὶ ἀνάμικτα. Ἀλλὰ τόσον τὰ ἀπλᾶ ὅσον καὶ τὰ σύνθετα ἀφείλομεν νὰ τὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τῶν συνοδεύοντα τὰ αἰσθήματα, συναισθηματικῶν τόνων.

Ὅπως οἱ ἀνωτέρω, οὕτω καὶ οἱ ἄλλοι ἐκ τῆς Ἑρβαρτιανῆς σχολῆς φιλόσοφοι, ψυχολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ ἀπὸ ὑποθετικῆς τινὸς ψυχικῆς ὑπόθεσις ἀναχωροῦντες καὶ εἰς ταύτην τὴν ιδιότητα τοῦ σχηματίζειν παραστάσεις ἀποδίδοντες, δημιουργοῦσι τὰς θεωρίας των ἐπὶ τῶν σχέσεων καὶ ἀλληλεπιδράσεων τῶν παραστάσεων κατὰ τὸ μῖλλον καὶ ἥττον, χρησιμοποιοῦντες τὴν ἐμπειρίαν προκειμένου μάλιστα περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ψυχολογίας ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς. Ὅστω ὁ O. Willmann (1839 γενν.), ὁ Tuiskon Ziller 1817—1882, ὁ Ludw. Ballauf, ὁ Mager, ὁ Ostermann, ὁ Stoy (1815—1885), ὁ J. H. Waitz καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων ὁ Flügel καὶ ὁ Rein ἐπὶ τῆς γρημμῆς ταύτης κινοῦνται προσαρμόζοντες μάλιστα τὰς Ἑρβαρτιανὰς θεωρίας καὶ πρὸς τὰ νεώτερα πορίσματα τῆς ψυχολογίας διὰ τῆς ψυχολογικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ψυχολογίαν, ἀνεπτυχίθη ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Herbart καὶ ἡ ψυχολογία τῶν λαῶν ἢ ἡ λαοψυχολογία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ Th. Waitz, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῶν: Mor. Lazarus (1824—1903) καὶ Heymann Steintal (1823—1899). (Πρὸβλ. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft μέχρι τοῦ 1890) «Das Leben der Seele 1855», «Über den Ursprung der Sitten—1860», «Über die Ideen in der Geschichte—1863» κλπ.). Ὅπως ὁ Th. Waitz, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀναγνωρίζουσιν ὅτι τὰ ἐν τῷ ἀτόμῳ ψυχικὰ φαινόμενα ἀφείλονται τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν των ὄχι μόνον εἰς ἀλληλεπιδράσεις πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀλληλεπιδράσεις πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, διότι ἡ γλῶσσα, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐν γένει ἐπικοινωνία, ἀποτελοῦσι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν παραστάσεων καὶ ἐπιδρῶσι περισσότερο τῶν ἄλλων ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γλῶσσα, τὰ ἥθη, ἔθιμα καὶ ἡ τέχνη γεννῶνται κατόπιν ψυχικῆς λειτουργίας ἐν τῷ ἀτόμῳ, ἢ διὰ συνολικῶν ψυχικῶν

λειτουργιών τῶν συμβιούντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀτόμων, ἔπεται ὅτι εἶναι πνευματικὰ φαινόμενα προερχόμενα ἐκ συνολικῆς πνευματικῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας, παρουσιαζούσης διὰ τούτων συνολικὴν τινα ψυχὴν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν περιορίζονται ἀπλῶς εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν γλωσσῶν, ἠθῶν, ἐθίμων καὶ τεχνῶν, ἀλλὰ προσπαθοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι ταῦτα ἐκ τῆς ψυχικῆς λειτουργίας τοῦ ἀτόμου κατ' ἀλληλεπίδρασιν πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἢ τὸ σύνολον, εἰς ὃ ἀνήκει τὸ ἄτομον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτείνονται τὰ ὄρια τῆς ψυχολογίας τόσον εἰς τὸν ἀτομικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Γίνεται δηλαδὴ ἐπιστήμη ὄχι μόνον τοῦ ἀτομικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἐπιστήμη τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος (Volksgeist) ἔχουσα ὑπ' ὄψιν νὰ ἐρευνήσῃ τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἐκδηλώσεις τὰς πνευματικὰς καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὡς κοινωνικὸν πνεῦμα θεωροῦσι τὸ κοινὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτομικοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ λαμβάνουσιν αὐτὸ ὡς προῖόν πάσης ἐπικοινωνίας κυριαρχούσης ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ τῶν ἀτόμων βίου, τὰ ὁποῖα πάλιν ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτοῦ, διότι δρῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ κατὰ συμφωνίαν πρὸς τὸ σύνολον. Τὸ κοινωνικὸν πνεῦμα λοιπὸν δὲν εἶναι μεταφυσικὴ τις ἔννοια ἢ ἄγνωστος σκοπιμότης, ὅπως ἐδοξάζετο μέχρι τοῦδε εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας (Hegel, Humboldt κλπ.), οὔτε ἀνωτέρα τις προσωπικότης, ἀλλ' ἀπλῶς ἀποτέλεσμα ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἀτομικῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ ὡς τοιοῦτον κυριαρχοῦν ἐπὶ πάσης προσωπικότητος. Ὅπως αἱ μονομερεῖς παραστάσεις συνδέονται καὶ κωλύονται καὶ σχηματίζουσι σειρὰς ἐν τῇ ἀτομικῇ ψυχῇ, οὕτω αἱ αὐταὶ παραστάσεις καὶ αἱ συνειδήσεις συνδέονται καὶ κωλύονται ἀπὸ κοινοῦ εἰς πάσας τὰς συνειδήσεις τῶν συμβιούντων ἀτόμων καὶ συντελοῦσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν ἰδεῶν κοινωνικῶν καὶ προκαλοῦσιν τὴν λειτουργίαν τοῦ κοινωνικοῦ πνευματικοῦ βίου διὰ τῆς γλώσσης, ἠθῶν, ἐθίμων, τέχνης κλπ. Αἱ λειτουργίαι τοῦ κοινωνικοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ αἱ ἰδέαι ἀποτελοῦσι τάσεις καὶ κοινοὺς σκοποὺς, οὓς ἐπιδιώκει ἡ κοινωνικὴ βούλησις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἢ ὁποῖα δὲν παρουσιάζει εἰμὴ τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν. Αὗται μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ συγκροτοῦνται καὶ μεταδίδονται συνολικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τελειοποιούμεναι καὶ προαγόμεναι. Ἡ αὐτὴ πρόσληψις καὶ ἀναπαραγωγή λοιπὸν παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον.

Ἡ γλῶσσα εἶναι φυσικὸν κοινωνικὸν προῖόν. Τὰ γλωσσικὰ φωνήματα εἶναι κατ' ἀρχὰς ἀποτελέσματα ἀντανακλαστικῶν κινήσεων (reflex-

benegungen) προκαλουμένων διὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παραστάσεων. Οἱ ὁμόγλωσσοι συνδέονται τὰ αὐτὰ φωνήματα πρὸς τὰς κοινὰς καὶ τὰς αὐτὰς ἔμπορείας καὶ ἀντιλήψεις. Ἐπομένως ἡ λέξις εἶναι σύμβολον τοῦ ἀντικειμένου καὶ συγχρόνως φαινόμενον ἢ ἐκδήλωσις τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντιλήψεως. «Ἐσωτερικὸς γλωσσικὸς τύπος σημαίνει συσχέτισιν τῶν πολλαπλῶν ἐκδηλώσεων τῆς πραγματικότητος πρὸς τὸ ἄτομον». Ἡ γλῶσσα κατὰ τοὺς Lazarus καὶ Steintal παρισκολληθεὶ κατὰ γράμμα τὴν λειτουργίαν καὶ ἐξέλιξεν τοῦ ψυχικοῦ βίου διὰ τῶν πιναστίσεων καὶ τῆς συνδέσεως αὐτῶν, ὡς ἀποδεικνύει ἡ γραμμικὴ καὶ ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία, αἱ ὁποῖαι ὄχι πρὸς τὴν λογικὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ψυχολογίαν συνδέονται στενότερα, ἀποδίδουσα τὰς ἔμπορείας, ἀντιλήψεις καὶ ἰδέας ὡς συγχροσθῆναι καὶ συνδέσθαι δι' ἀλληλεπιδράσεως τῶν πιναστίσεων. Ὁ ἄγριος τῶν διασῶν καὶ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, συνοδεύεται μετὰ μεγάλης ζωηρότητος πίπτει τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῶν διὰ κινήσεων, μιμητῶν, συνιθηματικῶν καὶ διὰ διαφόρων τόνων. Ταῦτα διὰ συνδέσεων καὶ προσλήψεων (αἰσθητικῶν) ψυχικῶν φέρουσι εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ὀνοματοποιητικῶν λέξεων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ φωνήματος. Τὰ ἀπλᾶ ταῦτα φωνήματα προσλαμβάνονται καὶ συνδέονται ἢ συνδυάζονται πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῶν ἀντικειμένων, ἰδιοτήτων καὶ καταστάσεων καὶ λαμβάνουσι συγχρόνως ὁρισμένον καὶ σταθερὸν γλωσσικὸν τύπον. Διὰ τῆς προσλήψεως, ταυτίζονται, κατατάσσονται, προσομοιῶνται ἁρμονικῶς ἢ χωρίζονται μετὰ τῶν ἑξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ τῶν πιναστίσεων καὶ τὰ φωνήματα ἢ γλωσσικὰ ταύτων σήμβολα. Διὰ τοῦτο ἡ πρόσληψις καὶ ἡ διανοήσις ἢ ἐνουνείδητος λειτουργία εἶναι πρὸ φύσει πρῶτον ὡς πρὸς τὰ προσλαμβάνόμενα καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς διανοήσεως.

Ἐξ ὅλων τούτων προκύπτει λοιπὸν ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνεύειν τοῦ ἐν γένει πνευματικοῦ βίου παρὰ τῶν Lazarus καὶ Steintal συμβαίνει ἐπὶ τῇ βίψει τῆς ψυχολογίας τοῦ Herbart. Ἡ γένεσις καὶ ἡ οὐσία τοῦ μύθου ἐρμηνεύεται νοολογικῶς παρὰ τοῦ Steintal. Ὁ ἄνθρωπος λ. χ. μυθολογεῖ, διότι σχηματίζει παραστάσιν δυνάμεων προσωπικῶν προκαλουσῶν τὰ φαινόμενα ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ ζωῇ (ἄνευρα, θάνατος). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐρμηνεύεται ἡ γένεσις τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν μύθων.

Διὰ τοῦ Herbart καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἡ ψυχολογία παρ' ὅλας τὰς ἁλλείψεις ἔλαβε καθαρῶς ἀνεξάρτητον μορφήν. Τύπον δὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὡς περιλαμβάνον ὅλον τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον,

δσον καὶ ἡ μέθοδος, ἔδωκαν τὴν βάσιν πρὸς ἐξακολουθήσιν τῶν ψυχολογικῶν μελετῶν καὶ μόρφωσιν τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἐκ παραλλήλου ὁμως πρὸς τὴν τοῦ Herbart ἔχομεν καὶ ἑτέραν θεωρίαν ψυχολογικὴν καὶ σχολὴν σχηματισθεῖσαν ὑπὸ τὸν Friedr. Ed. Beneke (1798—1854) ἐπὶ καθαρῶς ἐμπειρικῶν βάσεων, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀσχοληθῶμεν.

Β. Friedrich Ed. Beneke.

Ὁ Beneke κηρύσσεται ἐναντίος πρὸς τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν περὶ ψυχικῆς οὐσίας καὶ πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Herbart ὑποστηρικθεῖσαν ἐξάρτησιν τῆς ψυχολογίας ἐκ τῆς μεταφυσικῆς. Τοῦναντίον μάλιστα, κατ' αὐτὸν ἡ Μεταφυσικὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ψυχολογίας, διότι ὡς ἀσχολουμένη εἰς τὴν ἀπόδειξιν καὶ ἐφαρμογὴν γενικωτάτων ἐννοιῶν, ὀφείλει νὰ ἐγκύη πρωτίτως εἰς τὸν τρόπον τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδεικνύει τὴν ψυχολογίαν ὡς βάσιν. Ἀποτελεῖ δ' ἡ ψυχολογία τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας (μεταφυσικῆς, λογικῆς, ἠθικῆς καὶ αἰσθητικῆς, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι παρὰ ἐφηρμοσμένοι ψυχολογίαι), ἐφ' ὅσον ἔχει ὑπ' ὄψιν τῆς τὴν γένεσιν καὶ ἐρμηνείαν παντός, «ὅ, τι σχηματίζεται ὡς ἔννοια καὶ ἀντίληψις διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως καὶ αἰσθησεως» (Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft). Ὅ, τι διὰ τῶν αἰσθητηρίων παραλαμβάνομεν, δὲν δύναται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀμέσως νὰ ἀποτελέσῃ θέμα ψυχολογίας. Μόνον ὡς ἀντίληψις καὶ παράστασις κατόπιν ἐσωτερικῆς ἐπεξεργασίας ἀποτελεῖ τοῦτο ζήτημα ψυχολογικόν. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἡ ψυχολογία δέον νὰ ἀκολουθήσῃ, κατὰ τὸν Beneke, τὴν μέθοδον τῆς παρατηρήσεως (αὐτοπαρατηρησίας καὶ ἑτεροπαρατηρησίας), ἐφ' ὅσον τὸ πείραμα ἢ ἄλλη μέθοδος ἐρεῦνης εἶναι ἀδύνατος ἢ ἄγνωστος ἀκόμη, διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς δὲ μεθόδου νὰ ἀνεύρῃ τὰς θεμελιώδεις βάσεις καὶ λειτουργίας τῆς ψυχῆς καὶ νὰ σχηματίσῃ τὴν ἀληθῆ ἰδέαν περὶ ψυχῆς καὶ γενέσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ μέθοδος αὕτη συμφωνεῖ, κατὰ τὸν Beneke, πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἐπίσης ὁρμώμεναι, δι' ἐπαγωγῆς καὶ σχηματισμοῦ ὑποθέσεων καταλήγουσιν εἰς τὴν λογικὴν καὶ μεθοδολογικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν συναγομένων συμπερασμάτων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἡ ψυχολογία, λέγει ὁ Beneke, «εἶναι φυσικὴ τις ἐπιστήμη, ἡ ὁποία, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, στηρίζεται εἰς σοβαρὰς παρατηρήσεις καὶ ἐκ τούτων διὰ προσεκτικῆς ἐπαγωγῆς πα-

ράγει τοὺς γενικοὺς νόμους καὶ τὰς χάριν τῆς ἑρμηνείας ὑποτεθείσας «δυνάμεις».

Οἱ τύποι λοιπὸν καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου ὑφελουσι γὰ ἀναλυθῶσι, διὰ κα εἰρεθῶσι καὶ στοιχεῖα ἐξ ὧν παράγονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ συνίσταται ἡ ψυχὴ. Ἄλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν αποτελοῦνται ἐκ τῆς διανοήσεως, συναισθήσεως καὶ βουλήσεως, ὡς ἐπρέσβευον πολλοὶ ἀπὸ τοῦ Wolff, κατὰ τὸν Beneke, οὔτε ἐκ τῆς ἀνυπάρκτου καὶ φανταστικῆς μεταφυσικῆς ἐννοίας τοῦ πραγματώδους (real) τοῦ Herbart ἢ τῆς ἀλληλεπιδράσεως καὶ τῆς μηχανικῆς κωλύσεως τῶν παραστάσεων, διότι αἱ μὲν ψυχικαὶ δυνάμεις διανοήσεως, συναισθήσεως καὶ βουλήσεως, εἶναι σύνθετα φαινόμενα ψυχικὰ, δυνάμενα γὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἀνάλυσιν, ἢ δ' ἐννοια περὶ ψυχῆς καὶ αἱ ἀλληλεπιδράσεις τῶν παραστάσεων κατὰ τὸν Herbart, εἶναι ὑποθετικά καὶ ἀσχετοὶ πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σκιὰ κωλυομένη καὶ ἀποσπιντηρομένη, ὅπως ἐνόμιζεν ὁ Herbart, ἀλλ' ἀνενεργικὴ ὑπαρξίς καὶ οὐσία, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ ἀπλοῦστατον ψυχοφυσικὸν φαινόμενον, ὁ ἐρεθισμὸς, ὅστις μετὰ τοῦ φυσικοῦ φαινομένου, τοῦ νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ, περιέχει καὶ ψυχικὴν ἐκδήλωσιν προερχομένην ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ψυχῆς δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἐρεθισμὸς οὕτως γίνεται συνειδητός. Τοῦτο ἀποδεικνύει, κατὰ τὸν Beneke, ὅτι ἡ ψυχικὴ ἀνενεργεῖα περιλαμβάνει δύναμιν ἀποτελοῦσαν τὴν ψυχικὴν οὐσίαν, ὅπως καὶ ἡ ἐνωσις συνολικῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν ἀποτελεῖ τὰ ἀντικείμενα. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν, κατὰ τὸν Beneke, εἶναι ἐνωσις δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν, ὡς συγκροτοῦμεν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν οὐσίας, καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἄυλος, ἀθάνατος καὶ δὲν ἀποτελεῖ «νεκρὸν τινα σχηματισμὸν» ἀλλὰ «κίνησιν καὶ ζωὴν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις». Ὅστω, ἀντὶ ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων καὶ ιδιοτήτων, παραδέχεται ἀρχικῆς τινος ιδιότητος καὶ ἀρχικῆς δυνάμει (Urkraft, Urvermögen) τῆς ψυχῆς, δι' ὧν παράγονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα κατὰ τέσσαρας θεμελιώδεις ψυχικὰς λειτουργίας:

1) Θεμελιώδης λειτουργία. Ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων ἢ ἐρεθισμῶν σχηματίζονται παρὰ τῆς ψυχῆς ὑλικά αἰσθήματα καὶ ἀντιλήψεις, συνεπεὶς προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως τῶν ἐρεθισμῶν δι' ἐσωτερικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχικὴν ιδιότητα καὶ δύναμιν τῆς ψυχῆς (Urvermögen). Ἐκάστη αἰσθήσις δὲν ἀναλογεῖ βεβαίως πρὸς ἰδιαιτέραν τινὰ τοιαύτην δύναμιν, ἀλλὰ πολλὰ αἰσθήσεις ἀποτελοῦσι σύστημα ἀναλογοῦν πρὸς μίαν ἀρχικὴν ιδιότητα τῆς ψυχῆς ἢ δύναμιν, παρὰ τῆς ὁποίας προσλαμβάνονται οἱ ἐρεθισμοὶ καὶ αἱ ἐντυπώσεις διὰ περισσοτέρων καὶ συγγενῶν αἰσθητηρίων. Λιὰ τούτων,

κατὰ τὸν Gramzow, (Geschichte der Philosophie seit Kant) «ὁ Beneke διὰ τῶν συσχετίσεων τοῦ ἔρεθισμοῦ, ὄχι μόνον τὴν θεμελιώδη ἔννοιαν τοῦ νόμου τοῦ Weber—Fechner προσλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν θεωρίαν περὶ συναισθηματικοῦ τόνου τῶν αἰσθημάτων». Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Beneke ἀνεκαλύπτετο ὁ νόμος τῆς συντηρήσεως τῆς ἐνεργείας, θὰ ἐπίστευέ τις ὅτι διὰ τῆς θεωρίας του περὶ μετασχηματισμοῦ τοῦ ἔρεθισμοῦ (εἰς ψυχικὸν στοιχείον) προσηρμόζετο πρὸς τὸν νόμον τοῦτον». Καὶ ἴσως μὲν ὁ Gramzow νὰ εἶχε δίκαιον προκειμένου περὶ τῆς σημασίας τῶν ἔξωτερικῶν ἔρεθισμῶν καὶ ἐντυπώσεων. Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς παραδοχῆς πληθώρας πρωτογενῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ὡς στοιχείων, ἀποτελεῖ πάντοτε σκοτεινὴν θεωρίαν καὶ ἀντίληψιν ἀντιφάσκουσαν πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς συνειδήσεως.

2α) Θεμελιώδης λειτουργία. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ σχηματίζονται διαρκῶς νέαι θεμελιώδεις δυνάμεις. Ὁ Beneke σχηματίζει τὴν ἰδέαν τῆς λειτουργίας ταύτης, ἡ ὁποία ἐσωτερικῶς δὲν εἶναι ἀντιληπτὴ ἀμέσως, ἔκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν προέρχεται ἐξάντλησις τῶν ἀρχικῶν θεμελιωδῶν δυνάμεων καὶ μετὰ ταύτης ἀνικανότης πρὸς σχηματισμὸν ὕλικῶν ἀντιλήψεων ἢ ἄλλων ψυχικῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦσιν ἐλευθέρως ἀρχικὰς δυνάμεις ὑποκειμένας ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ εἰς λήθην καὶ ἀχρησίαν. Ὁ Beneke παρομοιάζει τὴν λειτουργίαν ταύτην πρὸς τὴν ζωϊκὴν ἐνέργειαν τῶν φυτικῶν ὀργανισμῶν, οἱ ὁποῖοι δι' ἀφομοιώσεως τῶν τροφῶν σχηματίζουν νέας δυνάμεις. Οὕτω λοιπὸν πιθανῶς, κατ' αὐτόν, καὶ αἱ νέαι ἐντυπώσεις καὶ οἱ ἔρεθισμοὶ μεταβαλλόμενοι εἰς δυνάμεις ψυχικὰς ἀφομοιοῦνται πρὸς προηγουμένας τοιαύτας καὶ μεταπλάττονται εἰς νέας, τῇ συνεργείᾳ ὄλων τῶν δυναμικῶν συστημάτων (σωματικῶν καὶ πνευματικῶν) ἅτινα ἐνοῦνται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν. Τοῦτο σημαίνει βεβαίως, ὅτι ἐκ τῶν σχέσεων ἐντάσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἔρεθισμῶν καὶ ἐκ τῆς προσλαμβανούσης τούτους δυνάμεως, σχηματίζονται διάφορα συναισθήματα καὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας περιέργως πῶς ὀνομάζει νέας δυνάμεις.

3η) Θεμελιώδης λειτουργία. Ἡ σύνδεσις προσλαμβανουσῶν δυνάμεων καὶ ἔρεθισμῶν, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ ὕλικὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἀντιλήψεις καὶ παρατηρεῖται εἰς τὴν ἀναπαραγωγὴν καὶ ἀπόδοσιν αὐτῶν, παρουσιάζεται ἄλλοτε μὲν ὡς ἰσχυροτέρα, ἄλλοτε δὲ ὡς χαλαρωτέρα, τῶν δύο τούτων στοιχείων (δυνάμεως καὶ ἔρεθισμοῦ). Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δύναμις καὶ ἔρεθισμὸς χαλαρώτερον συνδέονται καὶ ἐπομένως μετακινοῦνται εὐκόλως, εἶναι δυνατόν νὰ μεταφέρονται κατὰ

τὰς διαφόρους συσχετίσεις ἀπὸ μιᾶς πνευματικῆς εἰκόνας ἢ παραστά-
 σεως εἰς ἄλλην. Πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ εἰκόνες καὶ παραστάσεις κατὰ πᾶσαν
 στιγμήν τοῦ βίου ἡμῶν τείνουν νὰ ἐξισώσῃσι πρὸς ἄλληλα τὰ ἐκ τῆς
 συνδέσεως προκύπτοντα κινητὰ στοιχεῖα δυνάμεως καὶ ἐρεθισμοῦ. Ἐκά-
 στη παράστασις ἐξισώνει στοιχεῖα ἑτέρας παραστάσεως καὶ ἐρεθισμοῦ
 καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῆς τύσεως προκύπτει τὸ συναίσθημα. Παρά-
 δεῖγμα τῆς τοιαύτης συσχετίσεως καὶ λειτουργίας παρουσιάζεται εἰς τὴν
 ἔντασιν καὶ προαγωγήν ἕλου τοῦ παριστατικοῦ διὰ τῶν θυμικῶν κινή-
 σεων τῆς χαρᾶς, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἀγάπης, τῆς ὀργῆς κλπ. ὅπως
 καὶ εἰς τὴν ἀνάπλασιν μιᾶς παριστασεως δυνάμει τῆς συνδέσεως αὐτῆς
 πρὸς ἄλλην ἢ ὅποιά πρότερον ὑπῆρχεν εἰς τὴν συνείδησιν κλπ. Ὅτι,
 κατὰ τὸν Beneke, ἐμορφώθη ἅπαξ πλήρως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, δια-
 τηρεῖται καὶ μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν αὐτοῦ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἐν ὑποσυν-
 εϊδήτῳ κατιστάσει ἢ εἰς τὸ ἑσπερικόν τῆς ψυχῆς, ὅπουθεν ἀργότερον
 ἐπιανέσχηται εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐνσυνείδητον ψυχικὴν ἀνάπτυ-
 ξιν καὶ ἀναπαιρίετα. Τὸ ὑποσυνειδήτως παραινόμενον τοῦτο στοιχεῖον
 ἀνομιᾶται ὁ Beneke «τύπον» ἢ ἔξνος (spirit) καὶ τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὸ
 διὰ τοῦτου παραινόμενον δεῖ ἀναπλίσεως «δαίθεσιν» (anlage) ἢ «ἐνδε-
 αίθετον». Περὶ τῶν τύπων τούτων καὶ διαθέσεων συμπεριαινομενόντων
 διὰ τῆς ἀναπλίσεως καὶ ἀνακαταγωγῆς αὐτῶν, εἴμεθα ὅμως βέβαιοι
 περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, διότι ἡ ἀνάπλασις τῶν παριστασεως συμ-
 βάνει πάντοτε ἀναλόγως πρὸς τὸ ποῦν καὶ ποσὸν τῶν προηγηθειῶν
 ἐν τῇ συνειδήσει παριστασεως. Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς ψυχολο-
 γίας του παραδέχεται μάλιστα ὁ Beneke καὶ θεμελιώδη λειτουργίαν
 σχηματισμοῦ τῶν τύπων καὶ διαθέσεων ἀναγνωρίζων ὅτι πρόκειται κυ-
 ρίως περὶ τῆς λειτουργίας ἐκείνης, καθ' ἣν τὸ ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρ-
 ξαν μεταβάλλεται εἰς ὑποσυνειδήτον ἢ ἔξω τῆς συνειδήσεως ὑπάρχον.
 Ἡ ἐμμονὴ παριστασεως καὶ αἰσθημάτων καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς συνειδή-
 σεως ἐξαφάνισιν δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐρμηνείας, διότι, φυσικά, τὸ ἅπαξ
 γενόμενον ἐξασκωνθεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ διατηρῆται μέχρις ὅτου ἕνεκα ἰδι-
 αιτέρων λόγων κατιστραφῆ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ εἰς ὑποσυνειδήτον κατὰ-
 στασιν μεταφορὰ τοῦ πρότερον ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχοντος ἐρμηνεύ-
 εται διὰ μερικῆς ἐκηθενίσεως τῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ, ἡ ὅποια
 ἀποτελεῖ τὴν μίαν ἀποψιν τῆς λειτουργίας τῆς μεταφορᾶς καὶ ἐξισώ-
 σεως τῶν κινητῶν στοιχείων, διὰ τοῦτο εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς
 ψυχολογίας του ἀναγκάζεται νὰ μὴ παραδεχθῆ ὡς ὀρθὴν τὴν θεωρίαν
 περὶ ἰδιαιτέρας θεμελιώδους λειτουργίας διὰ μόνης τῆς μερικῆς ἐκη-
 θενίσεως τῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ συμβαινούσης, καὶ νὰ θεωρῆ

τὴν ἐμμονὴν τῶν παραστάσεων παρὰ τὴν «ἐξαιρετὸν σημασίαν αὐτῆς διὰ τὴν ψυχικὴν λειτουργίαν», ὡς συμπτωματικόν τι καὶ δευτερευόν διὰ τὴν περιγραφὴν καὶ ἐπαλήθευσιν τῆς τρίτης θεμελιώδους λειτουργίας. Ὁ τύπος (μονὴ κατ' Ἀριστοτέλην) λέγει ὁ Beneke, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται μεταξὺ τοῦ σχηματισμοῦ ψυχικῆς τινὸς ἐνεργείας, λ. χ. αἰσθήματος ἢ ἀντίληψως, καὶ τῆς ἀναπλάσεως αὐτῆς π. χ. ἀναμνήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἢ τε ἀντίληψις καὶ ἢ μνήμη εἶναι ἐνέργειαι ψυχικαί, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν, ὁ τύπος, πρέπει νὰ λαμβάνηται ψυχικῶς καὶ ὄχι ὄλικῶς. Οἱ ψυχικοὶ τύποι δὲν φέρουσι χωρικὴν σχέσιν. Ὅπως ἡ ψυχὴ ἐν γένει, οὕτω καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς δὲν κατέχουσι τόπον, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ αὐτοσυνειδησία, ἡ μόνη πηγὴ γνώσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου, οὐδὲ τὴν παραμικρὰν σχέσιν χώρου παρουσιάζει. Οἱ ἐκ τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν τύποι, δὲν συνδέονται πρὸς οὐδὲν ἐκ τῶν σωματικῶν ὀργάνων (ἐγκέφαλον κλπ.). Τοῦτο, διότι, κατὰ τὸν Beneke, αἱ παράλληλοι πρὸς τὰς ψυχικὰς ἀναπτύξεις ἐποπτεῖται χώρου, σωματ. ὀργάνων καὶ τόπου καὶ αἱ ἀλλαγαὶ αὐτῶν, ἐμφανίζονται συγχρόνως πρὸς τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς βάσεις.

4η) Θεμελιώδης λειτουργία. Ὅμοιαι ψυχικαὶ εἰκόνες καὶ παραστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ αἱ αὐταὶ ἔλκουσιν ἀλλήλας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ὁμοιότητός των ἢ τείνουσι νὰ σχηματίσωσι μετ' ἀλλήλων νέας συνδέσεις. Παραδείγματα παρέχουσι αἱ σατυρικαὶ συνδέσεις, ὁ σχηματισμὸς παραβολῶν καὶ παροιμιῶν, ὁ σχηματισμὸς κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ἡ σύγχρονως ἐκδήλωσις ὁμοίων συναισθημάτων καὶ τάσεων κλπ. Διὰ τῆς τοιαύτης ἔλξεως ὁμως προκύπτει μόνον συγκρότησις τῶν ὁμοίων ἢ ταυτῶν ψυχικῶν φαινομένων. Σταθερὰ σύνδεσις καὶ ἀφομοίωσις αὐτῶν προκύπτει μόνον ὅταν ἡ ἐνέργεια ἐξιώσεως αὐτῶν ἐπιδρᾷ καὶ συμπληρωτικῶς, ἤτοι διὰ συνθέσεως καὶ συμπληρώσεως προσθετικῆς ἢ ἀφαιρετικῆς.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεμελιωδῶν τούτων λειτουργιῶν χαρακτηρίζει ὁ Beneke τὴν ψυχὴν, ὡς «ὄλος αὐλὸν τινα οὐσίαν ἀποτελουμένην ἐξ ὀρισμένων θεμελιωδῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα, ὄχι μόνον καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλα κατὰ βάθος εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἢ ἀποτελοῦσι μίαν οὐσίαν». Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διαφέρει τῆς ψυχῆς τῶν ζῶων διὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ὅστις ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν πρωτογενῶν αὐτῆς δυνάμεων. Μετὰ τούτων καὶ ὁ τρόπος αὐτοσυνειδησίας καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρωπίνων θεμελιωδῶν δυναμικῶν συστημάτων, ὅπως τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν διαπλάσεως, τῆς κα-

τοχῆς χειρῶν, τῆς γλώσσης καὶ τῆς γινομένης ἀγωγῆς, διακρίνουσι τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου σύνθεσιν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν ζώων.

Πᾶσα γνῶσις τῶν ψυχικῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν, ἀποτελεῖ γνῶσιν υπάρξεως καθ' ἑαυτήν, δηλαδὴ ἡ γνῶσις οὐσίας τινὸς καὶ υπάρξεως, παριστᾷ τὸ αὐτό, ὅπως καθ' ἑαυτὸν ἡ ἀνεξαρτήτως τῆς παραστάσεώς του ἐμφανίζεται καὶ ὅπως δυνάμει τῆς ψυχικῆς ἡμῶν ἐνεργείας ἐκδηλοῦται. Οὕτω ὄχι μόνον τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας ἡμῶν ψυχικὰς λειτουργίας καὶ ἐνεργείας γνωρίζομεν ἀμέσως. Οὐδεμίαν ἄλλην παράστασιν ἔχομεν διὰ τὴν ἀμεσον ἀντίληψιν ὄντος τινὸς ἐκτὸς ἡμῶν υπάρχοντος. Αἰὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος σχηματίζομεν τὴν γνῶσιν οὐσίας τινὸς, τὴν ὁποίαν, ὅπως καθ' ἑαυτὴν εἶναι, ἀμέσως, ὡς τὴν ψυχικὴν ἡμῶν υπαρχῆν, παριστάνομεν. Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀντίληψιν ξένου τινὸς σώματος, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖα εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς τοῦ ἡμετέρου σώματος, λαμβάνομεν παρίστασιν ψυχῆς ἑτέρας ὁμοίας πρὸς τὴν ἡμετέραν, ὡς ξένης οὐσίας, τὴν ὁποίαν πάλιν, ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἡμετέραν οὐσίαν, ἐννοοῦμεν αὐτὴν οὕτως, ὅπως καὶ καθ' ἑαυτὴν υπάρχει. Ἐκ τῶν ὁμοίων πρὸς ἡμᾶς ἀνθρωπίνων υπάρξεων ὁρμωμένη ἡ παριστατικὴ δύναιμις ἡμῶν χωρεῖ πρὸς τὰ ὅπισθον κατὰ συνεχεῖς σειρὰς βαθμῶν. Τὸ ἴν καθ' ἑαυτὸ τῶν διαφερόντων κατ' ἰδιοσυγκρασίαν, ἡλικίαν καὶ μόρφωσιν ἀνθρώπων, παριστάνομεν ἤδη λιαν ἐλλειπῶς, ἑλλειπεστέραν δ' ἔχομεν παρίστασιν τῆς ὄντικτικῆς τῶν ζώων καὶ ὅσον χωροῦμεν πρὸς κατωτέρας βαθμίδας, τόσον περισσοτέρας ἐλλείψεις παρουσιάζει ἡ περὶ αὐτῶν παρίστασις ἡμῶν. Ἢ ἐξ αὐτοπαρητηρησίας καὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ὑπὸ τύπον παριστάσεως τῆς ἰδίας ἐνεργείας προκύπτουσα ἔννοια τοῦ Ἐγώ, διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα Ἐγῶ διὰ συγκρίσεως καὶ παριστάσεως σχηματιζομένης κατ' ἀναλογίαν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ αἱ μεγάλα διαφορὰ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν μόνον εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐλλειπῶν περὶ αὐτῶν παριστάσεων συντείνουσι, διότι ὅσον μεγαλείτεροι εἶναι αἱ διαφορὰ, τόσον μικροτέρα παρουσιάζεται ἡ ἀναλογία καὶ συσχέτισις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς ἡμῶν. Ταῦτα διατυπώνει ὁ Beneke κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Schopenhauer, ὅστις διὰ τῆς περὶ βουλήσεως θεωρίας αὐτοῦ, συνεπέει τῆς καθ' ὑπαλληλίαν διατάξεως τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων, παραγνορεῖ διὰ τὴν πλήρη γνῶσιν τῆς δυνάμεως τῆς βουλήσεως λαμβάνεται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ ὅτι ἡ κατ' ἀναλογίαν αὐτῆς γνῶσις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς ἀκριβῆ ἀκρίβειαν καὶ κατανόησιν τῶν ἀλληλεπιδρῶντων ὄντων καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν.

“Ὅπως ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὁ Beneke προσπαθεῖ ἀνευ τῆς βοήθειας τῆς Μεταφυσικῆς, διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐμπειρικῶς συναγομένων νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἀνεύρη-τὴν ἀληθῆ σχέσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Αἱ ἔξ αὐτοπα-ρατηρησίας ὁμῶς προσκύψασαι τέσσαρες θεμελιώδεις λειτουργίαι, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴπομεν, ἔφερον εἰς τὴν παραδοχὴν ἀρχικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὴν ψυχὴν. Ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὡς προσλαμ-βανουσῶν καὶ ἀφομοιουσῶν παράγονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἐνῶ καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ παράγονται. Ἡ ἀντιφάσκουσα αὕτη θεωρία περὶ πρω-τογενῶν ἢ ἐκ τῆς λειτουργίας καὶ ἐνεργείας προκυπτουσῶν δυνάμεων, φέρει εἰς τὴν ἀπορρίψιν αὐτῶν, διότι, ἐὰν αὐταί, ὅπως καὶ πᾶν ψυχι-κὸν φαινόμενον σχηματίζονται κατὰ τὴν ἀλληλεπίδρασιν καὶ ψυχικὴν λειτουργίαν, τότε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ λαμβάνωνται ὡς βάσεις καὶ συν-τελεσταί, διότι πᾶν ψυχικὸν φαινόμενον θὰ συντελῆ εἰς τὴν δυναμικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἄλλ’ ἐὰν ἀπορριφθῶσιν αἱ ψυχικαὶ δυνά-μεις, τότε ἢ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ψυχὴν ἰδιότης τις βασική, ἢ νὰ θεωρηθῆ αὕτη ὡς ἀγραφος χάρτης κατὰ τὸν Locke, ἢ ὡς ἀπλῆ ὑπαρξίς καὶ οὐσία κατὰ τὸν Herbart. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁμῶς παρουσιάζ-εται τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικότητος καὶ τοῦ διαφόρου τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀντιλήψεως ἐκάστου ἀνθρώπου, ὁπότε ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ’ ὄψιν τὸ διά-φορον τῆς ὀργανικῆς διαπλάσεως καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς ὑλιστικὴν θεωρίαν.

Ἔνεκα λοιπὸν τούτων αἱ ὑποθετικαὶ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ ἐνεργεῖαι τῆς ψυχῆς κατὰ Beneke παραμένουσι σκοτεινὰ καὶ ἄλλα προβλήματα μόνον ὡς ὑποθέσεις μεταφυσικαὶ δικαιολογούμενα. Οὕτω δὲ μὲλλονότι ὁ Beneke θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν καὶ νὰ περιο-ρισθῆ εἰς τὴν ἐμπειρίαν, λεληθότως ἐν τούτοις καὶ λόγῳ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου ἐρεῦνης τοῦ ζητήματος περιπίπτει εἰς μεταφυσικὰς θε-ωρίας καὶ συνδυάζει ταύτας πρὸς τὸν μηχανισμόν, ὅπως ὁ Herbart. Διὰ τοῦτο δὲ ὄσαι δυσκολίαι παρουσιάζονται εἰς τὴν Ἑρβαρτιανὴν ψυ-χολογίαν, τόσαι καὶ περισσύτεραι παρουσιάζονται καὶ εἰς τὴν ψυχολο-γίαν τοῦ Beneke. Ἡ ψυχὴ ὡς σύνδεσμος δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀπλῆ οὐσία, ὅπως διδάσκει, διότι καὶ ἡ ὕλη, ἔξ ἧς λαμβάνει τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον, δὲν εἶναι ἀπλῆ ὡς συντιθεμένη ἐκ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν πολλαπλῶν. Μόνον ἢ ἰδιότης τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καθιστᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης ἀπλῆν, ἀλλὰ τὴν ἐνεργεῖαν καὶ δύναμιν ὡς ἰδιότητα ἀπλῆν δὲν λαμβάνει ὑπ’ ὄψιν ὁ Beneke, ὅπως εἴ-δομεν. Ἡ σύνδεσις καὶ ἀφομοίωσις τῶν παραστάσεων εἶναι σαφεστέρᾳ κάπως, ἢ δ’ ἔξ ἀναπτύξεως καὶ διὰ τῆς λειτουργίας προκύπτουσα νέα

δύναμις φέρει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς «δημιουργικῆς συνθέσεως» ἣν ἀντιπροσωπεύουσι κατόπιν ὁ W. Wundt καὶ ὁ Bergson.

Παρὰ πάντα ταῦτα ὅμως ὑφείλομεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς θεωρίας τοῦ Beneke, ἰδίως διὰ τὴν δέουσαν σημασίαν, ἣ ὅποια δίδεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κρεθισμόν καὶ τὴν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις περὶ ἀναπτύξεως ἐνεργείας καὶ δυνάμεως διὰ τῆς συστηματοποιήσεως αὐτῶν.

Τὰ συναισθηήματα, ἐπιθυμίας καὶ τὴν βούλησιν, ἐφ' ὅσον ἀπορρίπτει τὴν περὶ ψυχικῶν δυνάμεων τῆς διανοήσεως, συναισθήσεως καὶ βουλήσεως θεωρίαν, θεωρεῖ ὡς τίσεις διαφόρους κατ' ἔντασιν καὶ κατὰ τρόπους ἐκδηλώσεως, προκυκτώσας ἐκ τῆς συσχετίσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν παραστάσεων, ὅπως καὶ ὁ Herbart. Ἀντιπροσωπεύει δηλαδὴ, ὅπως καὶ οὗτος τὴν νοολογικὴν ἀποψιν ἢ τὸν ἰντελλεκτουαλισμὸν, ὁ ὅποιος, ὡς καὶ ἀλλοχοῦ εἶδομεν, μετὰ τὸν Κιάντιον, ἀποτελεῖ κλάδον θεωρίας ὅπως καὶ ὁ Βουλουτιρισμὸς τοῦ Schopenhauer καὶ ὁ συναισθηματισμὸς τοῦ Schleiermacher.

Ἀξιοσημεῖωτον ἐπίσης εἶναι ὅτι διὰ τῶν Fries καὶ Beneke ἡ ψυχολογία ἀρχίζει τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ἤττηθῆ διὰ τοῦ Κιάντιου καὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας. Λοκδικεῖ πρὸς ταύτην τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐπιστήμῃ καὶ τίθεται ὡς βασικὴ ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως. Αἱ παραστάσεις αἱ μερικαί, διὰ συνδέσεων καὶ συσχετίσεων ἢ ἀφομοιώσεων, σχηματίζουνσι σειρὰς παραστάσεων γενικῶν, εἰς αἷς συγκροτοῦνται γενικά γνωρίσματα ἀντικειμένων, ἰδιότητων καὶ καταστάσεων καὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἔννοιαν. Γενικὴ παραστάσις καὶ ἔννοια ταυτίζονται, διότι τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ μία ἔννοια ἐμπεριέχει καὶ ἡ γενικὴ παραστάσις, ἐφ' ὅσον εἰς τὰς συνδεόμενας παραστάσεις, δὲν συνδέονται, εἰμὴ οὐσιώδη γενικά γνωρίσματα κατὰ ταυτότητα, ὁμοιότητα καὶ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν. Ἄλλὰ τοιαύτας γενικὰς παραστάσεις καὶ ἔννοιαις ἔχει πᾶς ἀνθρώπος. Πᾶς τις ὅμως δὲν εἶναι καὶ ἐπιστήμων, διότι τὰς γενικὰς αὐτοῦ ἔννοιαις δὲν φέρει εἰς συμφωνίαν πρὸς τὴν πραγματικὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν, δι' ἐπέξεργασίας τῶν ἔννοιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀφαιρέσεως τῶν ἀπαραιτήτων, οὐσιωδῶν καὶ γενικῶς ἰσχυρόντων γνωρισμάτων. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀδύνατον, λέγουσιν οἱ ψυχολογισταί, ὅταν διὰ τῆς παιδείας καὶ μόρφώσεως ἀποκτήσῃ τὴν ἱκανότητα ὁ ἀνθρώπος νὰ διακρίνῃ λεπτεπίλεπτος τὰς διαφορὰς καὶ οὕτω νὰ συνδέῃ τὰ ἀληθῶς οὐσιώδη γνωρίσματα ὑπὸ μίαν ἔννοιαν. Τοῦτο ἀποδεικνύουσιν αἱ κρίσεις καὶ οἱ συλλογισμοί

των ἐμβαθυνόντων πεπαιδευμένων εἰς τὰς ἑαυτῶν παραστάσεις ἐκ τῆς ἐπιστήμης, ἣν ἐδιδάχθησαν. Οἱ ὄρισμοὶ αὐτῶν εἶναι ἀληθεῖς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ ἀποδίδουσι τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν κατ' ἀναφορὰν πρὸς προσεχῆς ἐπάλληλον γένος παραστάσεων (*genus proximum*) καὶ πρὸς τὴν ποιῶσαν τὸ εἶδος διαφορὰν (εἰδοποιὸς διαφορὰ, *diferentia specifica*), ἣ δὲ διαίρεσις τῶν παραστάσεων καὶ διατάξεις αὐτῶν κατὰ πλάτος περιεχομένου ἀποδίδει τὸ πλάτος τῶν ἐννοιῶν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ Λογικὴ εἶναι ἰδιαίτερα ἐπιστήμη μόνον ἐφ' ὅσον ἀσχολεῖται εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὸν μηχανισμόν τῆς συσχέτισεως τῶν γενικῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν, ἣ συσχέτισις ὁμοῦς αὕτη δὲν εἶναι, παρὰ ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων ἐν τῇ συνειδήσει, ἣ παρουσιάζουσα τὴν ἄλλοτε ὡς δύναμιν λαμβανομένην, διανόησιν καὶ σκέψιν. Ἐπομένως ἡ Λογικὴ εἶναι ἐφαρμοσμένη τις ψυχολογία, ὅπως καὶ ἡ Ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ, αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται εἰς ὄρισμένον εἶδος καὶ κατ' ὄρισμένον τρόπον ἐκδηλώσεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ἐφ' ὅσον ἡ μὲν πρώτη ἔχει ὑπ' ὅψιν τὴν βούλησιν καὶ πράξιν, ἡ δὲ δευτέρα τὸ συναίσθημα εὐαρεσκείας καὶ δυσαρεσκείας καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ εὐαρεστοῦντος ἀρμονικοῦ καὶ τελείου, ἢ τοῦ δυσαρεστοῦντος δυσαρμονικοῦ καὶ ἑλλειποῦς. Ἡ μεταφυσικὴ καταργεῖται παρὰ τῶν ψυχολογιστῶν διότι ἡ περὶ θεοῦ καὶ θρησκείας, περὶ ὄντων καὶ κόσμου καὶ περὶ ἀνθρώπου καὶ κοινωνίας ἢ δικαίου θεωροῦνται εἶναι ψυχολογικὰ ζητήματα ἐρμηνευόμενα, συντελέσαντα ὁμοῦς εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπιστήμης τῶν πέραν ἢ ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ καὶ εἰς τὴν διάφορον τῶν ἐννοιῶν ἐπεξεργασίαν, λόγῳ ἀγνοίας τῆς πραγματικότητος τοῦ ψυχικοῦ βίου εἴτε ὑπὸ τὴν ἀτομικὴν, εἴτε ὑπὸ τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ μορφήν. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν φιλοσοφία ἄλλη ἐκτὸς τῆς ψυχολογίας.

Ἐναντίον τῆς ἐκψυχολογήσεως ταύτης τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης ἀντεπεξέρχεται κατ' ἀρχὰς ὁ φιλόσοφος Bernard Bolzano (1781—1848) καὶ δι' αὐτοῦ συνεχίζεται ὁ ἀγὼν κατόπιν, διὰ τῶν υποστηρικτῶν τῆς Λογικῆς Stumpft, Hussell κ. ἄλλων, οἱ ὁποῖοι τὴν γενικὴν παράστασιν θεωροῦσι ἀκατέργαστον ἐννοίαν καὶ ὄχι ἀναμφισβητήτως ἀληθῆ. Διὰ τὰ κατορθωθῆ τοῦτο φρονοῦσιν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ χρῆσις τῆς λογικῆς, ἣ ὁποία ἀνεξαρτήτως τῶν παραστάσεων ἅς σχηματίζει ὁ ἄνθρωπος περιλαμβάνει καὶ διδάσκει τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς σχέσεις τῆς ἀληθείας, ἣν κατ' ὄρισμένας μεθόδους ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων φιλοσόφων καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπεδίωξε καὶ ἠρευνήσεν ἡ ἐπιστήμη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ὀρθόρων, οἱ ὁποῖοι τὴν γενικὴν παράστασιν καὶ δόξαν ἑταύτιζον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν.

Μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Beneke συγκαταλέγονται πλείστοι παιδαγωγοί, μορφώσαντες καὶ τροποποιήσαντες ἢ συμπληρώσαντες τὰς ψυχολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς αὐτοῦ θεωρίας διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἀγωγῇ. Ὁ F. G. Dressler (Reiträge zu einer besseren Gestaltung der Psychol und Pädag. 1840—Die Grundlehren der Psychologie u. Logik 1867), ὁ Fr. Dittes (1829—1896), ὅστις προσεπάθησε νὰ ἐδραιώσῃ εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ Beneke τὴν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν (Das Aesthetische nach seinen Grundwesen und seiner pädagogischen Bedeutung—Leipzig 1854—Grundriss der Erziehungs und Unterrichtslehre 1868—Lehrbuch der Psychologie 1876—Lehrbuch der praktischen Logik 1884 κλπ.) ὁ I. R. Wurst, ὁ Kännuel, ὁ Otto Börner καὶ ἄλλοι ἄξιοι ἀναγνώστῃς καὶ μελέτης παιδαγωγοὶ προῆλθον ἐκ τῆς ψυχολογικῆς σχολῆς τοῦ Beneke. Ἐκ τῶν εἰδικῶν φιλοσόφων καὶ ψυχολόγων ἀκολουθοῦσιν ἐν μέρει τὰς θεωρίας τοῦ Beneke ὁ Friedr. Überweg (1826—1871) (System der Logik) καὶ ὁ Carl Fortlage (1806—1881), ὅστις καὶ μόνος ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ψυχολογίαν.

γ'. Θεωρίαι τοῦ C. Fortlage.

Ὁ C. Fortlage διὰ τοῦ συγγράμματός του (System der Psychologie—Iena 1855) προσπαθεῖ νὰ σχηματίσῃ μίαν «ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθησεως στηριζομένην ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς». Τὰς ἀρχικὰς καὶ πρωτογενεῖς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ Beneke συγχωνεύων πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἐγὼ τοῦ Fichte σχηματίζει τὴν «ὄρμην» (trieb), τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς βίαιον τῆς ἐκδηλουμένης ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας τόσον διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, ὅσον καὶ διὰ τὴν ὑποσυνείδητον ὑπαρξίν καὶ συγκρότησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ ὄρμη αὕτη θεωρεῖται παρ' αὐτοῦ γενικὴ τάσις τῆς ψυχῆς πρὸς ἐνεργειαν καὶ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν. Αἱ ἐπιδράσεις τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καὶ παραστάσεων φέρουσιν ἐνοχλήσεις ἐπὶ τῆς κεντρικῆς ψυχικῆς ὄρμης προκαλοῦσας τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὰς ἀντεπιδράσεις ἐκ μέρους τῆς ψυχῆς. Ὅπως δὴλαδὴ συνεπείᾳ ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων προέρχεται αἰσθημα, ἀντίληψις, παρῴστασις, λειτουργία συνειδήσεως, οὕτω καὶ δι' ἐπιδράσεως ἐκ τῶν ἐσωθεν τῆς ψυχικῆς ὄρμης προκύπτουσι λειτουργίαι ψυχικαί, παραστάσεις, ἀντιλήψεις, συναίσθηματα, ἐπιθυμίαι καὶ λειτουργία συνειδήσεως. Προσλαμβάνουσαν καὶ ἀφομοιοῦσαν δύναμιν θεωρεῖ ὁ Fortlage τὴν τοιαύτην ψυχικὴν ὄρμην—

καὶ εἰς ταύτην ἐντοπίζει τὴν συνειδήσιν, μὴ παραδεχόμενος τὸ νευρικὸν σύστημα ὡς ὄργανον τῆς συνειδήσεως, μῆτε ἀποδίδων σπουδαίαν ἐρημνευτικὴν ψυχολογικὴν σημασίαν εἰς τὰς αἰσθητικὰς καὶ κινητικὰς λειτουργίας τῶν νεύρων, διότι ἡ ὁρμὴ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς δὲν εἶναι διαδοχικὴ, ἢ τοπικὴ. Ἡ ἐνσυνειδήτος κατάστασις δὲν διαφέρει τῆς ὑποσυνειδήτου κατὰ βαθμῶν ἐντάσεως ἢ σαφηνείας. Ἡ συνειδήσις θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ὅλος νέε ιδιότης τοῦ περιεχομένου τῶν παραστάσεων, τῆς ὁποίας τοῦτο ἐν ὑποσυνειδήτῳ καταστάσει οὐδόλως μετέχει. Ὁ βαθμὸς σαφηνείας καὶ ζωηρότητος, ταχύτητος καὶ ἐπιτυχίας ἐπανέρχονται εἰς τὴν μνήμην, ἐπομένως εἶναι μέρη τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως καὶ ὄχι βαθμοὶ διαφορᾶς τῆς μορφῆς τῆς συνειδήσεως. Ἀὐτῆ, ὡς μορφή καὶ τίτλος, δὲν εἶναι περιεχόμενον παραστάσεως ἐπανερχόμενον εἰς τὴν μνήμην, διότι δὲν ὑπόκειται εἰς λανθάνουσαν κατάστασιν. Τὰ αἰσθηματὰ, αἱ παραστάσεις καὶ τὰ συναισθήματα, ὡς ὑποκείμενα εἰς μνήμην καὶ λήθην ἀποτελοῦσι περιεχόμενον συνειδήσεως καὶ ὑποπίπτουσιν εἰς ὑποσυνειδήτον κατάστασιν. Ἄρα ἡ συνειδήσις δὲν εἶναι διάφορος τοῦ ὑποσυνειδήτου κατὰ βαθμῶν καὶ τὸ ὑποσυνειδήτον δὲν εἶναι συνειδήσις τις κατωτέρου βαθμοῦ. Ἡ συνειδήσις εἶναι ἐνεργεῖα ἢ λειτουργία καὶ τὸ ὑποσυνειδήτον κατάστασις τῆς ψυχῆς καὶ τῶν περιεχομένων αὐτῆς, ὁρμὴ συγκεντρώουσα τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας καὶ καταστάσεις. Ἡ ὁρμὴ αὕτη εἴτε ὡς ὅλος ἀσυνειδήτος κατάστασις ἐνεργειῶν καὶ παραστάσεων, εἴτε ὡς ὁμαδικὴ συγκρότησις δυναμένων καὶ μὴ γὰ παρασταθῶσιν παραστάσεων, ἀντιλήψεων καὶ ἐνεργειῶν, εἴτε ὡς περιεχόμενον μόνις προσεγγίζων εἰς τὸν φάκον τῆς προσοχῆς, εἴτε ὡς περιεχόμενον ὑπαρξασῶν ἐν τῇ παραστάσει συνειδήσεων καὶ πάλιν ἐπισκοπισθασῶν, ἀποτελεῖ τὴν βίαιον πίεσιν ψυχικῆς λειτουργίας καὶ κινήσεως ἐν τῇ συνειδήσει, διότι ὑπὸ ταύτης κατευθύνεται ἡ προσοχή, ὁ σπουδαιότερος ὄρος ἐνσυνειδήσιας. Ἡ τοιαύτη ὁρμὴ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Forthage τὸ ἔσχατον ὄριον πίεσης αὐτοπαρατηρησίας καὶ χαρακτηρίζεται κυρίως ὡς συναισθηματικὴ βίαιος πίεσης ψυχικῆς κινήσεως ἐκδηλουμένη διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς προσοχῆς. Ἡ ὁρμὴ αὕτη περιλαμβάνει : 1) Συναίσθημα εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας, 2) σκοπὸν, 3) ἐποπτεῖαν χρόνου καὶ 4) κίνησιν, ὡς μέσα ἐκδηλώσεως. Ἐυαρέσκεια εἶναι ἱκανοποίησις τῆς κεντρικῆς ὁρμῆς, δυσαρέσκεια δὲ ἡ τάσις πρὸς ἀλλαγὴν καταστάσεως. Τὰ αἰσθηματὰ ἀποτελοῦσι τὴν ἔξωτερικὴν αἰσθησιν, τὰ δὲ συναισθήματα (ὄλικά καὶ πνευματικά) τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν, διότι εἶναι δυνατὸν γὰ χωρισθῶσι τῶν αἰσθημάτων. Ὅπως τὰ συναισθήματα, αὐτὰ καὶ αἱ κατευθύνσεις τῆς βουλήσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν ὑπὸ μορφήν ἀποκοπῆς, ὡς

καὶ αἱ διαδοχικαὶ (χρονικαὶ) συνδέσεις καὶ αἱ κατὰ τόπον, μορφήν καὶ σχῆμα συσχετίσεις, προκύπτουσιν ἐκ τῆς ἔσωτερικῆς αἰσθήσεως, ὡς ἐκδηλώσεις τῆς κεντρικῆς ψυχικῆς ὁρμῆς. Αὕτη ἐκ τοῦ ὑποσυνειδήτου σχηματιζομένη, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν κατὰ τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν σχηματιζομένων ἀντιλήψεων.

Ἡ ἐξ αὐτοπαρατηρησίας οὕτω σχηματιζομένη ἐμπειρικὴ ψυχολογία, διὰ τῶν Ἑσβαρτιανῶν θεωριῶν καὶ τῶν τοῦ Beneke χωρεῖ, ὅπως βλέπομεν, πρὸς συνθέσεις τῶν ὑποτιθεμένων ψυχικῶν δυνάμεων καὶ οὐσιῶν διὰ τὰ εἶδη τὸ κέντρον τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ λειτουργίας καὶ ἀνακαλύψῃ τὴν οὐσίαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὕλιστικὰς θεωρίας ἐφ' ὅσον τὴν ὀργανικὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν λαμβάνει ὡς κυρίαν αἰτίαν παραγωγῆς ψυχικῶν φαινομένων καὶ διαστέλλει οὕτω τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀπὸ τὰς σωματικὰς λειτουργίας καὶ τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ σώματος. Ἄλλὰ ἡ ὅλη μέθοδος τῆς ἐμπειρικῆς ταύτης ψυχολογίας λαμβάνεται ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (μηχανικῆς καὶ χημείας), διότι καὶ ὁ Herbart καὶ ὁ Beneke ἀπὸ τοῦ φαινομένου ὁρμώμενοι ἀναλύουσι τοῦτο καὶ συνθέτουσιν διὰ τὰ καταλήξουσιν εἰς δυνάμεις. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ὁ ψυχολογικὸς ἐμπειρισμὸς ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἰδεαλισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ καὶ ὡς λαμβάνων ἀφετηρίαν ἐκ τῆς αὐτοπαρατηρησίας «μέτρον ἀπάντων» θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπον, τὴν δὲ ψυχολογίαν θέτει ὡς βάσιν πάσης ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Κατ' ἄλλον τρόπον ἐργάζεται ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ὕλισμὸς. Ὁ πρῶτος λαμβάνει ὡς βάσιν τὴν ὑπὸ μορφήν πνευματικῆς ζωῆς ἐκδηλουμένην πραγματικότητα καὶ ὑπὸ τὴν γενικότητα αὐτῆς θέτει τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν ψυχολογίαν. Ὁ δεύτερος ὁρμάται ἐκ τῆς ὑπὸ μορφήν ὕλης καὶ φύσεως ὀργανικῆς καὶ ἀνοργάνου ἐκδηλουμένης πραγματικότητος καὶ ἐξ αὐτῆς παράγει τὸν ἀνθρώπον καὶ τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα. Μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων τούτων σχηματίζεται, ὅπως εἶδομεν, διὰ συνθέσεως ὁ ἐμπειρισμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον πάλιν ἐμφανίζονται πλεῖστα παραλλαγὰι εἴτε κατὰ συστήματα, εἴτε καὶ κατ' ἄτομα, ἅτινα λόγῳ πνευματικῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ τάσεων ἀτομικῶν λαμβάνουσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ὡς βάσιν καὶ δίδουσι ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐρμηνεΐαν. Ὁ σκοπὸς πάντων τούτων εἶναι βεβαίως ἡ εὐρέσις τῆς ἀληθείας καὶ ἀλήθεια θεωρεῖται ἢ συμφωνία τῆς ἀντιλήψεως πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἄλλ' ἡ πραγματικότης ταυτίζεται εἴτε πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν, εἴτε πρὸς τὴν φύσιν, εἴτε πρὸς τὴν ἐμπειρίαν καὶ παρατήρησιν ἐξ ἀμφοτέρων, ὅποτε δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ γενικὴ ἐκείνη πραγματικότης, ἡ ὁποία νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς ἀντιθέσεις καὶ

νά αἴρη τὰς ἀντιφάσεις καὶ ἀντινομίας νά ἀποτελέσῃ δ' ἀληθῆ τινα σκοπὸν ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Θὰ ἠδυνάμεθα νά λάβωμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὡς πραγματικότητι τὸ σύνολον τῶν κατ' ἀντιθέσεις παρουσιαζομένων φαινομένων ὑπὸ τύπον πνευματικῆς ζωῆς, φύσεως καὶ συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχομεν ὅμως τότε τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν—λόγω τῶν ἀντιθέσεων—ἀληθῆ ἀντίληψιν τῶν σχέσεων αὐτῆς κατὰ τρόπον ἱκανοποιούντα τὰς αἰτιώδεις ζητήσεις καὶ τὰς ἄλλας ἀπαιτήσεις τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. "Ο,τι δ' ἄλλοτε ἐλέχθη περὶ τῶν σχέσεων τῆς ἀληθοῦς καὶ συνολικῆς ταύτης πραγματικότητος δὲν ἰσχύει καθόλου ἢ ἐν μέρει σήμερον, καὶ ὅ,τι τώρα λέγεται δὲν θὰ ἰσχύῃ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπομένως ὅ,τι ἄλλοι πρὸ ἡμῶν ἐθεώρουν ἀληθές δὲν θεωροῦμεν ἡμεῖς—καθόλου ἢ ἐν μέρει—σήμερον καὶ ὅ,τι σήμερον ἐπιβάλλεται ὡς ἀληθές δὲν θὰ ἰσχύῃ αὔριον. Ὡστε ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι δυνατὸν νά εἶναι ἀπόλυτος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ σχετικὴ πέντοτε καὶ ἐφ' ἴσον ἀποτελεῖ συμφωνίαν καὶ ἁρμονικὴν σχέσιν τῶν ἐκείνατε ἀντιλήψεων κατ' ἑαυτὰς καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, τὴν πραγματικότητά.

δ'. Λί θεωρίαι περὶ συνδέσεως τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων (Association).

Ἡ περὶ γενέσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀντιλήψεων θεωρία τῆς ὀλιστικῆς καὶ τῆς καθαρῶς ἐμπειρικῆς κατευθύνσεως ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, συμπληροῦται καὶ διὰ τῆς θεωρίας περὶ συνδέσεως τῶν παραστάσεων καὶ τῶν λοιπῶν ψυχικῶν φαινομένων. Εἰς τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο, πλὴν τῆς νεωτέρας ἐρβαρτιανῆς ψυχολογίας, κατέγινε καὶ ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἀγγλικὴ ψυχολογία, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Locke ἀκόμη ἐγκύψισα εἰς τὰς συνδέσεις τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦτο κατὰ παράδοσιν σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν λύσιν τῶν τοιούτων προβλημάτων ἀφροσιωθεῖσα.

Ἡ περὶ συνδέσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων θεωρία ἐπιβαλλομένη κατ' ἀνάγκην ἐκεῖ ὅπου ἐμπειρικῶς γίνεται προσπάθεια νά ἀναλυθῇ καὶ νά ἐρμηνευθῇ ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς βίος, ἀποτελεῖ συνήθως τὸ κύριον γνώρισμα τῆς ἐμπειρικῆς κατευθύνσεως ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, διότι ἢ τοιαύτη μόνον κατεύθυνσις ἀποφεύγουσα τὰς μεταφυσικὰς ὑποθέσεις, εἶναι ὑποχρεωμένη νά καταφύγῃ εἰς ἑτέρας ὑποθέσεις κατ' ἀναλογία πρὸς τὰς ἐν τῇ φύσει ἀλληλεπιδράσεις τῶν ἀντικαιμένων συμβαινούσας καὶ ἐρμηνευούσας ὑποσδήποτε τὰς σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοιούτων περὶ συνδέσεων τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὑποθέσεων συντελεῖ πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἡ